

C.P.M. Cleiren*

Deelneming aan vechterij (art. 306 Sr) nader bepaald?

HR 16 januari nrs. 2001, 00871/99, 00872/99, 00873/99, 00874/99, 00875/99, 00876/99, 00877/99, 00878/99, 00879/99

DD 01.010

De vermelde zaken betreffen allemaal de vervolging van betrokkenen bij het treffen tussen supporters van de voetbalclubs Ajax en Feijenoord te Beverwijk op 23 maart 1997, waarbij C. Picornie om het leven kwam en H. Joos zwaar lichamelijk letsel opliep. In cassatie zijn diverse rechtsvragen aan de orde. Deze bespreking wordt beperkt tot enkele — voor het karakter van deze rubriek — relevante aspecten, die in de ene casus cumulatief aan de orde zijn, in de andere als op zich zelf staand.

1. De reikwijdte van art. 306 Sr

In de arresten onder de nrs. 00872, 00873, 00874, 00875, 00877 worden cassatiemiddelen aangevoerd die ieder voor zich betrekking hebben op aspecten van de interpretatie van artikel 306 Sr.

In de arresten onder de nrs. 00872 en 00874 wordt met rechts- en motiveringsklachten opgekomen tegen het oordeel van het hof dat het bewezenverklaarde feit — kort gezegd — deelneming aan een vechterij in de zin van art. 306 Sr oplevert. Daartoe wordt aangevoerd dat die deelneming pas strafbaar is als men feitelijk heeft opgetreden in de aanval of vechterij en op het slagveld als strijder of aanvaller doende is geweest.

In arrest nr. 00872 wordt daartoe betoogd dat de verdachte, die zelf niet heeft gevochten, ook niet aanwezig is geweest op de plaats waar is gevochten en dat het hof ten onrechte heeft geoordeeld dat de plek waar de verdachte zich bevond tot het strijdperk behoorde.

In arrest nr. 00874 wordt daartoe betoogd dat verdachte niet aanwezig is geweest op het stuk land waar, toen hij verscheen, werd gevochten en dat de

---

* *Hoogleraar straf(proces)recht Universiteit Leiden.*

bewijsmiddelen de mogelijkheid openlaten dat hij eerst verscheen nadat het bewezenverklaarde letsel reeds was toegebracht.

In de arresten onder de nrs. 00873, 00875 en 00877 wordt betoogd dat hetgeen door het hof als bewezenverklaard is aangenomen (deelneming aan een vechterij) niet uit de gebezigde bewijsmiddelen volgt.

In arrest nr. 00873 wordt daartoe betoogd dat verdachte op 220 meter afstand van de gevechten is gebleven en hij het hakbijltje bij zich had om zich te kunnen verweren als hij werd aangevallen en dat hij slechts toeschouwer is geweest.

In arrest nr. 00875 wordt daartoe betoogd dat verdachte de vechtpartij heeft waargenomen zonder daarbij activiteiten te ontplooiën en dat hij eerst na afloop van de confrontatie naar Picornie is toegelopen om eerste hulp te bieden.

In arrest nr. 00877 wordt daartoe betoogd dat verdachte ter plaatse slechts aanwezig was omdat hij naar Picornie was toegelopen om hem daar weg te halen.

De overwegingen van de Hoge Raad

Het hof heeft in hoger beroep in de vijf genoemde zaken de verdachten veroordeeld ter zake van ‘de voortgezette handeling van opzettelijk deelnemen aan een vechterij waarin onderscheiden personen zijn gewikkeld, terwijl de vechterij iemands dood ten gevolge heeft en opzettelijk deelnemen aan een vechterij waarin onderscheiden personen zijn gewikkeld, terwijl de vechterij alleen zwaar lichamelijk letsel ten gevolge heeft.’

Het hof heeft — naast de overige bewijsmiddelen, waaronder de verklaring van de onderscheiden verdachten — in al deze gevallen in de aanvulling op het verkorte arrest een belangrijke nadere bewijsoverweging opgenomen. ‘Op 23 maart 1997 vindt er te Beverwijk tussen een grote groep Ajax-“supporters”, ongeveer 100 a 150 personen, en een grote groep Feijenoord-“supporters”, ongeveer 200 personen, een “gewapend” treffen plaats nabij de rijksweg A9 ter hoogte van de “Zwarte markt” te Beverwijk. De Ajaxsupporters zijn gegroepeerd en in linies komen aanlopen en de Feijenoordsupporters zijn gegroepeerd, compact en in linie de Ajaxsupporters tegemoet gegaan. De meeste personen van beide groepen zijn voorzien van slagwapens, er wordt geschreeuwd en veel lawaai gemaakt. Het treffen tussen de beide supportersgroepen vindt plaats op een beneden de snelweg naast de snelweg gelegen stuk land en weggetje. In feite vindt als het ware een primitieve veldslag tussen beide supportersgroepen plaats met het stuk land als afgebakend strijdtoneel. Voor een ieder ter plaatse moet aan hetgeen valt te zien en te horen duidelijk zijn dat er een hevig treffen tussen de beide supportersgroepen plaatsvindt (of woorden van soortgelijke strekking, C.P.M. Cleiren). De verdachte heeft zich naar het strijdtoneel begeven en die plaats ook betreden (of: de verdachte heeft zich in groepsverband naar dit strijdperk begeven. Hij is naar Picornie toegerend). Hierdoor heeft hij zich geschaard in de gelederen van een van de beide strijdende partijen. Door zijn aanwezigheid heeft hij deelgenomen aan het gevecht. Zijn aanwezigheid was immers van belang voor de getalsmatige sterkte en voor het moreel van zijn partij. Ook de achterste linies of personen, die zich

om mee te vechten in het strijdperk begeven, hebben betekenis voor het voorkomen van een doorbraak en pareren van een aanval van de tegenpartij. De verdachte moet zich van zijn betrokkenheid bewust zijn geweest en deze hebben aanvaard. (...)’

De Hoge Raad refereert vervolgens aan de tekst van art. 306 Sr, voor zover van belang, en aan de memorie van toelichting: ‘Bij een aanval of eene vechterij waarin een groot aantal personen zijn betrokken, kunnen zeer ernstige verwondingen worden toegebracht, zonder dat het mogelijk is met juistheid te bepalen, in welke mate ieder afzonderlijk strijder daaraan schuldig is. Hoe uitgebreider en verwoeder de aanval of vechterij wordt, hoe meer personen daaraan deelnemen, hoe meer slagtoffers er vallen, des te bezwaarlijker zal het in den regel zijn, een volledig bewijs te leveren omtrent het aandeel, dat ieder in dit bedrijf toekomt. (...)’

De Hoge Raad overweegt dat in het licht van deze passage uit de memorie van toelichting een redelijke wetsuitleg meebrengt dat sprake kan zijn van deelneming aan een vechterij in de zin van art. 306 Sr in het geval van een daadwerkelijke bijdrage aan de vechterij. Bij de toetsing van het oordeel van het hof aan deze redelijke wetsuitleg oordeelt de Hoge Raad dat het oordeel van het hof dat de verdachte een zodanige bijdrage heeft geleverd doordat hij zich in de door het hof vastgestelde omstandigheden heeft geschaard in de gelederen van de strijdende partijen, geen blijk geeft van een onjuiste rechtsopvatting.

Daar waar het oordeel van het hof zich begeeft in een beoordeling van feiten op basis van de door de verdachte naar voren gebrachte feiten, stelt de Hoge Raad zich op het standpunt dat dat oordeel niet onbegrijpelijk is en niet in cassatie kan worden getoetst.

Een beschouwing naar aanleiding van de toepassing van art. 306 Sr

De deelneming aan vechterij volgens art. 306 Sr wordt in het algemeen beschouwd als een strafbaarstelling die functioneert als een surplus op de overige door de betrokkene — of anderen — vervulde delictsomschrijvingen. Het ligt voor de hand daarbij te denken aan openlijke geweldpleging (art. 141 Sr) en vernieling (art. 350 Sr). Het vervullen van zo een andere delictsomschrijving verdringt de strafbaarheid voor art. 306 niet. Dit geldt ook omgekeerd.

De strekking van art. 306 is van een wezenlijk ander karakter dan art. 141 Sr. Beide artikelen zijn als het ware herontdekt met het oog op vervolging van verdachten van groepsge geweld. De indeling van art. 141 Sr onder Titel V, Misdrijven tegen de openbare orde, en art. 306 Sr onder Titel XX, Mishandeling, vormt daarvoor een duidelijke indicatie. Desalniettemin zullen en kunnen zij vaak samengaan. In art. 141 staat de aantasting van de openbare orde weliswaar centraal, maar aan deze bepaling kan mede een gemeengevaarlijk karakter worden toegeschreven en een beschermende functie ten behoeve van het recht op eigendom en de lichamelijke integriteit. In art. 306 Sr staat de mishandeling en het daaraan verbonden gevolg — de dood of zwaar lichamenlijk letsel — in die zin centraal, dat de strafbaarheid afhankelijk is gesteld van het intreden van dat gevolg, de dood of zwaar lichamenlijk letsel. Deze gevolgen

zijn strafbepalend en geobjectiveerd. De strafbaarheid treedt in voor de deelnemers die verantwoordelijk kunnen worden gehouden voor dat gevolg, maar ook voor hen die slechts deelnamen aan de vechterij. Juist aan die laatste mogelijkheid ontleent art. 306 zijn unieke karakter dat is gericht op strafbaarstelling van gevaarstelling.

De laatste jaren is de betekenis van art. 141 Sr regelmatig voorwerp van discussie geweest. Met name is veel aandacht geweest voor de vraag of dit artikel een bijdrage kon leveren aan de bestrijding van groeps geweld, onder meer door het beginsel van de individuele aansprakelijkheid te relativieren. De recente wetwijziging beoogt de mogelijkheden voor strafbaarheid te vergroten, alsmede de mogelijkheden om tijdens de geweldpleging (rechtmatig) in te grijpen.

Art. 306 Sr is goeddeel buiten deze discussie gebleven, hetgeen met name kan worden verklaard door het gegeven dat ingrijpen tijdens een ordeverstoring of openbare geweldpleging pas op dit artikel kan worden gebaseerd als er al slachtoffers gevallen zijn; daarenboven is geen voorlopige hechtenis mogelijk. Vanuit een instrumenteel perspectief biedt art. 306 dus nauwelijks soelaas. Daar komt bij dat het strafmaximum – uitdrukkelijk gemotiveerd in de memorie van toelichting – matig is omdat een volledig bewijs omtrent ieders aandeel in de vechterij moeilijk is.

Dat het toch van waarde kan zijn blijkt uit de onderhavige casus van de Beverwijkse rellen, waar in de onderhavige zaken primair art. 140 werd ten laste gelegd, subsidiair art. 306 Sr. Na vrijspraken voor art. 140 Sr wegens het ontbreken van een georganiseerd samenwerkingsverband restte slechts de mogelijkheid van veroordeling ter zake van art. 306 Sr.

Er is niet veel rechtspraak die de reikwijdte van art. 306 Sr – deelneming aan vechterij – opheldert. Juist daarom zijn casus waarin de Hoge Raad zich over toepassing van dit artikel kan uitlaten van belang. Dat belang wordt alleen maar groter nu het erop lijkt dat het artikel een hernieuwde betekenis wordt toegekend om – al dan niet terecht – vermeende juridische leemten te dichten. Daarmee komt de interpretatie van art. 306 Sr uitdrukkelijk een rechtspolitieke component toe.

Wat is de reikwijdte van het begrip deelneming in art. 306 Sr?

Van oudsher is betoogd dat van deelneming in de zin van de klassieke deelnemingsvormen hier geen sprake is en dat hier wordt bedoeld op een feitelijke bijdrage aan de vechterij. Volgens vele schrijvers is daartoe minimaal vereist dat betrokkene de intentie heeft aan het gevecht bij te dragen. Dat vereiste zou ook met de bedoeling van de wetgever overeenkomen (zie voor literatuurverwijzingen onder meer de bijbehorende conclusies van de A-G mr. Machielse en M. van Toorenburg, *Medeplegen* (diss. Tilburg), Deventer 1998).

De Hoge Raad lijkt dit eerste uitgangspunt als voorwaarde voor de strafbaarheid op grond van art. 306 Sr niet te verlaten. Redelijke wetsuitleg brengt volgens de Hoge Raad mee dat van deelneming aan vechterij sprake kan zijn in het geval van een daadwerkelijke bijdrage aan de vechterij.

De Hoge Raad aanvaardt ter invulling van dit criterium een oordeel van het hof dat bestaat uit twee elementen. Allereerst een algemeen toepasbaar element, namelijk dat verdachte een zodanige bijdrage heeft geleverd door zich te hebben geschaard in de gelederen van een van de strijdende partijen. Het tweede element betreft de vaststelling van het hof van de omstandigheden waaronder dit 'scharen' plaatsvond. In de onderhavige casus liggen in dit tweede element opnieuw meer algemene, maar ook een specifiek individueel element besloten. Het meer algemeen toepasbare element ligt in de door het hof geformuleerde nadere (boven weergegeven) bewijsoverweging, dat een — los van het individuele optreden van de verdachte — schets geeft van de 'veldslag', alsmede in de conclusie dat verdachte zich van zijn betrokkenheid bewust moet zijn geweest en deze heeft aanvaard. Het specifiek individueel element ligt in de door het hof gebruikte verklaringen van de verdachte (in een enkel dossier ook van getuigen) en een in de nadere bewijsoverweging daarop betrokken overweging over de wijze waarop de verdachte zich in die gelederen heeft geschaard.

Kortom:

Het hof heeft daarmee een cumulatie van algemene en individuele maatstaven aangelegd, waarin zowel objectieve als subjectieve omstandigheden zijn verdisconteerd. De vastgestelde omstandigheden van 'het strijdperk', alsmede verklaringen over verdachtes aanwezigheid kunnen daarmee worden beschouwd als noodzakelijke vereisten voor strafbaarheid ter zake van art. 306 Sr. Erg streng kan men de gehanteerde objectieve criteria voor strafbaarheid niet noemen. Zo valt niet uit te sluiten dat bij algemene toepassing van dit criterium in toekomstige gevallen ook journalisten, toevallige passanten, etc. onder de bepaling zouden kunnen vallen. Waar het om het subjectieve aspect gaat wordt gesteld dat de betrokkene zich bewust moet zijn geweest van en heeft aanvaard. Met die overweging accepteert het hof dat de maatstaven van voorwaardelijk opzet voldoen om te hebben deelgenomen aan de vechterij. Het oordeel bevat daarmee een sterk geobjectiveerde normatieve uitspraak over de subjectieve component van het delict.

Met name dit aspect van voorwaardelijk opzet roept de vraag op of deze maatstaf afwijkt van de in de (totstandkomings)literatuur bedoelde maatstaf van het hebben van de intentie om aan het gevecht bij te dragen. Zo rijst de vraag of men onder de objectieve omstandigheden van de 'veldslag' zoals geschetst, wel in de gelegenheid is zich terug te trekken, of zich afzijdig te houden van het gevecht als men dat zou willen. Niet valt uit te sluiten dat ook 'goedwillende' burgers in een dergelijk strijdtoneel terecht kunnen komen. Het oordeel dat men de deelname heeft aanvaard is vergaand en onder dat soort omstandigheden voor verdachten moeilijk te ontcrachten.

Met name waar de objectieve criteria zo'n minimale — 'magere' — bescherming bieden tegen een sterk extensieve interpretatie van de delictsomschrijving is de motivering van de geobjectiveerde subjectieve component die de strafbaarheid verder onderbouwt van belang. Dit geldt met name nu de strekking van de bepaling van art. 306 Sr ligt in het surplus ten opzichte van andere begane strafbare feiten, is beperkt tot de abstracte gevaarzetting en afhankelijk is van de ingetreden dood of lichamelijke letsel.

Zoals gezegd accepteert de Hoge Raad 's hofs toepassing van deze beide criteria.

Een oordeel over de strafbaarheid ter zake van art. 306 Sr zal daardoor een sterk feitelijk karakter hebben. Daarmee wordt de beoordeling van de feiten in de onderhavige casus van belang.

De bewijsmiddelen en motiveringen zoals gegeven door het hof gaven de Hoge Raad geen aanleiding het oordeel van de feitenrechter over de aanwezigheid van die subjectieve component nader te bezien. Daarmee blijft helaas onbeantwoord waar de feiten-grens ligt voor de deelneming aan de vechterij.

De overwegingen van het hof dekken onmiskenbaar het oordeel dat verdachten zich begaven naar het strijdperk en zich hebben geschaard in de gelederen van een van de partijen. Desalniettemin blijft bij de motivering van de bewezenverklaringen, in het licht van de gevoerde verweren, een hele kleine mogelijkheid open dat zij zich niet hebben gemengd in het gevecht, zich hebben willen terugtrekken of slechts te hulp zijn geschoten. Het belang van het dichten van alle 'mogelijkheden' blijkt met name in het licht van de uitspraak van het Amsterdamse Hof van 18 november 1999, *NJ* 2000, 657 ten aanzien van een andere Beverwijk-verdachte. In dat arrest werd de verdachte, als onderdeel van een groep Beverwijk-supporters die op afstand bleef, vrijgesproken ter zake van art. 306 Sr omdat de enkele omstandigheid dat zij zich met het oog op een confrontatie in groepsverband naar het strijdperk hebben begeven, onvoldoende is om als deelnemer aan de aanval of vechterij te kunnen worden beschouwd. Het moet immers mogelijk blijven om zich — om wat voor reden dan ook — te kunnen onttrekken aan de voorgenomen vechtpartij, zolang nog geen gewelddadigheden zijn begonnen.

In de onderhavige zaken hebben de gevoerde verweren en de — weliswaar zeer kleine — ruimte tussen bewijsmiddelen, bewijsoverwegingen en bewezenverklaringen helaas niet geleid tot uitspraken die de grenzen van art. 306 nader bepalen. Evenmin heeft de Hoge Raad zich uitgelaten over die grenzen in relatie tot de strekking van art. 306 Sr. Hij heeft zich immers beperkt tot de woorden: 'In het licht van de hiervoor onder (...) weergegeven passage uit de Memorie van Toelichting brengt een redelijke wetsuitleg mee dat sprake kan zijn van deelneming aan een vechterij in de zin van art. 306 Sr in het geval van een daadwerkelijk bijdrage aan de vechterij.'

De Hoge Raad heeft zich dus — met uitzondering van de 'redelijke wetsuitleg' en het accepteren van de door het hof gehanteerde criteria — onthouden van enige nadere rechts-politieke indicatie of uitspraak over het inzetten van art. 306 Sr in casus als de onderhavige. Een rechtsplicht voor de burger om zich terug te trekken van het strijdtoncel kan uit de uitspraken niet worden afgeleid, maar evenmin wat wel van hem kan worden verwacht.

Een gemiste kans voor het openbaar ministerie, de burger of de rechter?

2. *Beoordeling vordering benadeelde partij*

In de arresten met de nrs. 00871, 00874 en 00878 vernietigt de Hoge Raad — na ambtshalve beoordeling van de bestreden uitspraken — de door het hof gegeven uitspraak voor wat betreft de beslissing op de vordering van de benadeelde partij.

De verdachte(n) had(den) zich beroepen op eigen schuld van het slachtoffer, welk beroep door het hof werd verworpen met de overweging: 'Weliswaar is door Picornie door zich in de massale vechtpartij te begeven letsel op de koop toe genomen, maar niet de dodelijke verwondingen.' Kort samengevat is de Hoge Raad van oordeel dat het hof onvoldoende inzicht heeft gegeven in de gedachtegang die tot die beslissing heeft geleid. Voor de beantwoording van de vraag of en in hoeverre eigen schuld van het slachtoffer leidt tot vermindering van de schadevergoedingsplicht komt het volgens de Hoge Raad aan op de uitleg van art. 6:101 lid 1 BW. De Hoge Raad maakt voor eens en altijd aan 'de strafrechtpleging' duidelijk dat de eerste maatstaf, een causaliteitsafweging (evenredigheid in relatie tot ieders bijdrage aan het ontstaan van de schade) en de tweede maatstaf, de billijkheidscorrectie (oftewel het verwijtbaarheidsoordeel), in het burgerlijk recht twee zorgvuldig te onderscheiden maatstaven betreft.

In de onderhavige casus, waar een beroep wordt gedaan op eigen schuld van het slachtoffer, komt het dan ook niet aan op de mate van verwijtbaarheid, maar op de primaire maatstaf en dus op het causaliteitsoordeel van de redelijke toerekening.

De overweging van het hof miskent volgens de Hoge Raad de betekenis van de eerste maatstaf, ofwel het hof heeft de billijkheidscorrectie ontoereikend gemotiveerd.

Het benadrukken van de toetsingsmaatstaven uit het burgerlijk recht wekt bij de beoordeling van de vordering van een benadeelde partij wellicht geen verwondering. Toch kan aan deze uitspraken bepaald belang worden toegekend.

Allereerst bevestigen zij het belang van de instandhouding van ambtshalve cassatie in strafzaken en markeren zij het belang dat de Hoge Raad daaraan hecht. Daarenboven is het niet onaannemelijk betekenis toe te kennen aan het feit dat de Hoge Raad juist rondom de beoordeling van de vordering van de benadeelde partij ambtshalve van zich laat horen. Zo valt niet uit te sluiten dat de Hoge Raad met deze 'richtlijn' de weg verder openbreekt voor een strafrechtelijke benadering die meer aansluit op de burgerrechtelijke wijze van argumenteren en formuleren. Deze formuleringen zijn inmiddels behoorlijk vertrouwd uit de strafrechtelijke causaliteitsoordelen volgens de redelijke toerekening. Zowel de formulering als de systematiek in toepassing zouden evenwel ook een belangrijker rol kunnen spelen bij andere strafrechtelijke vraagstukken. Zo valt te denken aan een meer analytische benadering van de elementen van een culpose tenlastelegging. Maar juist ook bij delicten waar sprake is van een collectieve verantwoordelijkheid of van deelneming (zoals art. 306 Sr) kan deze benadering van belang zijn ten behoeve van de vraag naar de ernst van ieders aandeel en de strafrechtelijk juridische doorwerking daarvan.

Concrete toepassing van de 'richtlijn' die de Hoge Raad geeft zal bij een delict als art. 306 Sr wellicht lastiger zijn dan op het eerste gezicht te verwachten. De Hoge Raad geeft aan dat het bij vermindering van een schadevergoedingsplicht wegens eigen schuld van de benadeelde gaat om de primaire maatstaf en dus om het causaliteitsoordeel. Onbeantwoord blijft welke causale relatie in dit geval aan de orde is. De veroordeling heeft plaatsgevonden op basis van art.

306 Sr, een delict met een geobjectiveerd gevolg en dus onttrokken aan beoordeling van opzet of schuld ten aanzien van dat gevolg. Gaat het om de evenredigheid in relatie tot ieders bijdrage aan de vechtpartij of aan ieders bijdrage tot het intreden van de dood en het lichamelijk letsel? In het licht van de strekking van art. 306 Sr ligt dat laatste in de rede. De vaststelling daarvan is lastig. Uit de 'leerstelligheid' van de Hoge Raad in deze uitspraken zou men wellicht zelfs kunnen afleiden dat de Hoge Raad van oordeel is dat de strafrechter zich niet behoort te onttrekken aan lastige — op burgerrechtelijke leest te baseren — beslissingen.

3. *Schending redelijke termijn voor de berechting in cassatie*

In vier van de onderhavige zaken (00872, 00874, 00875 en 00877) wordt geklaagd over de schending om binnen een redelijke termijn te worden berecht in de fase vanaf het instellen van beroep in cassatie. De Hoge Raad zet de in oktober 2000 uitgezette lijn uitdrukkelijk voort. Hij behandelt deze klachten overeenkomstig de normering zoals uiteengezet in HR 3 oktober 2000, nr. 00775/99, en voor de cassatie eerder toegepast in HR 10 oktober 2000, DD 01.002, HR 24 oktober 2000, DD 01.003 en HR 24 oktober 2000, DD 01.004. Tussen het tijdstip waarop het cassatieberoep is ingesteld en dat waarop de stukken van het geding ter griffie van de Hoge Raad zijn ontvangen zijn resp. bijna tien maanden (00872), tien maanden (00874) en ruim elf maanden (00875 en 00877) verstreken. Het belang van deze zaken ligt met name in het gegeven dat de sinds oktober 2000 geldende percentuele strafvermindering wordt toegepast op de uren voor het verrichten van onbetaalde arbeid. De straf, die bestond in het verrichten van onbetaalde arbeid ten algemene nutte, wordt door de Hoge Raad verminderd overeenkomstig de in oktober 2000 gegeven percentages (vermindering met 10 %, met een afronding die afhankelijk is van de duur van de straf). Zie voor een uitvoerige bespreking van deze rechtspraak D.H. de Jong in de rubriek Rechtspraak, *D&D* 2001, p. 105 e.v.